

O cestách a pohybu

Je v tradici našeho evropského aktivismu, že všeobecně soudíme, že je nutno pro svou spásu i pro vývoj světa něco udělat. Ovšem jsou skupiny lidí i mezi křesťany, kteří by na tuto otázku odpověděli jinak. Klasické luterské stanovisko o postačitelnosti milost Boží ke spáse, nikterak velice lidskou aktivitu nepodporuje. Domnívám se ale, že jinak by byli náchylní soudit především křesťané východní, a to ne pro nějaké důvody věroučné, ale spíše pro celkové duchovní klima křesťanského východu, jeho silně zakořeněnou praxi mystické meditace - hésychasmu. Také jsou východní církve blíže k jisté strnulosti, případně i fatalismu, s jakým se setkáváme například v Rusku.

Ponechme ale tato stanoviska bez analýzy. Zkusme se spíše podívat na důvody stanoviska opačného - je tedy žádoucí, aby člověk cosi podnikl v zájmu vývoje své bytosti, své spásy? A co to má být? Případně, co vůbec může podniknout?

Takto hluboké otázky dalekosáhle přesahují rámec a ambice tohoto drobného textu, nebudu se proto pokoušet o vyčerpávající odpověď. Chci upozornit pouze na jeden specifický typ lidské aktivity, a tou je pohyb. Pohyb je člověku něčím zcela vlastním a přirozeným. Omezení svého pohybu a své volnosti snáší člověk velmi těžce - viz osoby upoutané na lůžko. Zbavení osobní svobody - tedy především svobody pohybu je jedním z těžkých trestů, jimiž naše společnost trestá své provinilce.

Člověku je pohyb něčím podobně základním jako jeho osobní nezávislost, jeho osobnost nebo jeho majetek. Někdy právě s poslední z těchto vlastností bývá poněkud v rozporu, jakoby komplementární. Ale podobně jako člověk nemůže být zbaven úplně a veškerých svých vazeb vyjádřených vlastnictvím nějaké věci (pozor, existuje i vlastnictví v hodně nemateriálním smyslu, viz moje práce, moje starosti apod.), nemůže být ani úplně zbaven své pohyblivosti. (Pohyb se ovšem opět může chápat velmi různě a být velice různorodý.) Příklady obého nacházíme pouze v extrémních podmínkách ať už vnější nouze (často způsobené jiným člověkem) nebo vnitřní duchovní orientace (asketických praktik).

Na druhé straně se ale pohyblivost a pohyb dobře snáší s tvořivostí a společenskostí. Odpovězme si však na otázku, jakým přínosem může být zkušenost z pohybu pro výše naznačené hledání člověka. Jak může člověk využít pohyblivost a pohyb pro svůj vývoj?

Většina pohybu, jaký pozorujeme u živých organismů, má svůj cíl, který často bezprostředně pozorujeme. Pes zavětrí a žene se za kořistí. Ale i tam, kde nám cíl pohybu není na první pohled patrný, většinou nějaký cíl bývá. A je otázkou, zda vůbec kde můžeme cílenost, čili finalitu vyloučit - včetně oblastí čisté fyzikálních jevů, kde ji věda zuřivě popírá. Lidské jednání vlastně obraz světa, v němž vládne cíl a účel, předpokládá, neboť jedině v takovém světě může mít smysl vůbec o něco usilovat a plánovat budoucnost. Ve světě, který je pouze obrovským systémem rázu pružných koulí, to smysl nemá. Aniž bych se do této závažné otázky pouštěl hlouběji, dovolím si (velmi zjednodušeně) uzavřít, že podle těla, podle fyzikální reality „ je člověk podřízen principům kauzality; v jiných svých mohutnostech však vládne principem intencionality. To znamená, že

člověk má se zvířaty společné to, že dokáže svůj pohyb řídit určitým směrem, ale na rozdíl od zvířat, a navíc, si směr svého pohybu volí vědomě. Sledovat určitý, dopředu zvolený cíl pohybu je výsadou člověka. Cíl znamená intenci, předmět, který existuje pouze v mysli. Potom je přirozené, že máme-li cíl, budeme se také snažit udržovat k němu přímý směr. Co když ale si stanovíme nikoli cíl, ale právě jenom směr? Zdá se, že něco takového nemá valný smysl, rozhodně nemá smysl pojmáný jako běžnou účelovost. Přesto jsme někdy přímo puzeni vydat se někam pryč, nějakým směrem. Když už tedy svolíme k takovému bláznovství, zdálo by se alespoň, že jsou všechny směry rovnocenné, že je jedno, jakým směrem se vydáme. Přirozený svět člověka ale není světem Newtonovské fyziky; prostor lidského prožívání není izotropní, na všechny strany stejný. Volba směru má svůj význam, je to duchovní rozhodnutí. Pokud se rozhodneme dát svému pohybu nějaký stálý směr, aniž bychom přitom určili konečný cíl našeho pohybu, posouváme tím vlastně cíl našeho pohybu do nekonečna a v okamžiku, kdy se setkáváme s nekonečnem můžeme hovořit o náboženské zkušenosti a ta má svou kvalitu také podle toho, kam své kroky zaměříme.

Naší zkušenosti se podávají jisté privilegované směry, směry dané přírodními skutečnostmi, jež nemohou zůstat stranou lidské pozornosti. a vzhledem k tomu, že nám nejde o technickou přesnost, můžeme stanovit čtyři směry, které obsáhnou možnost každé reálné "pouti do nekonečna". Jsou to odedávna známe a uznávané "světové strany", východ, západ, jih a sever. Jakou kvalitu a jaký význam má směřování právě na tu či onu "světovou stranu"?

východ

Nejpůvodnější, prastarou a úctyhodnou orientací je směr na **východ**. V podmínkách severní polokoule téměř není národa, jenž by nevzpomínal na svou "pravlast na východě", mnohá náboženství považují východní směr za posvátný, neboť odtud "vzešlo světlo", zakladatel, prorok nebo zvěstovatel nového náboženství. Je pozoruhodné, jak často skutečně nejen stěhování národů, ale i celkový proud informací v dané kultuře a nové civilizační vlivy směřovaly z východu na západ. Výjimku tvoří šíření kultury z určitého centra (často do "divokých" krajů na severu) a příslušný protipohyb "barbarských" národů. Takové kulturní vztahy spojují východ s nádechem starobylosti, původnosti, počátků, občas i zašlé slávy a dávno zmizelých civilizací. Cesta na východ je tedy cestou **ad fontes**, cestou k počátku, cestou do minulosti.

Z přírodního hlediska je východ místem, kde slunce vychází na obzor a započalo svou oslnivou pouť. Znamená počátek dne a tedy světla. Světlo je bezprostředním účinkem východu slunce, kdežto teplo se dostaví až později.

Východ slunce také znamená pro mnoho živočichů včetně člověka počátek jejich denní aktivity, nové probuzení k životu. Slunce při svém východu jakoby naplňuje vše životem. Východ tedy znamená i zdroj života.

Konečně slunce znamená především pronikavou změnu a rozjasnění celého **nebe**. Hvězdy i měsíc při východu slunce téměř okamžitě mizí. Východ je proto i "místem" nebe, přesněji nebeskou bránou, kudy se nebe otvírá slunci a tím i nám. Je také místem ráje, původního nebeského světa, místem jakéhosi kolektivního dětství lidstva. Není divu, že lidstvo neustále touží po této sladké době, jíž je mu ráj

symbolem. Vždyť po dětství a návratu do lůna matčina touží každý jednotlivý člověk, jak přesvědčivě ukázal S.Freud. Pravda, má i jiné úkoly a je se mu vyrovnat i s touhami a nároky zcela jinými. Avšak jako dospělé lidi pravidelně v delších obdobích zachvacuje stesk po dětství, tak i národy a kultury vkládají své naděje do naivního (a přitom tak silného a čistého) očekávání návratu ráje. Cesta na východ je cestou do nebe, v křesťanském pojetí poutí do Jeruzaléma, který tak nejlépe dobudou čistá dětská srdce. Je to cesta do dětství lidstva, posvátná a nejstarší. Však jen málo z těch, kdo se na ni vydávají, ví, že – stejně jako mnohé následující cesty – je nekonečná, poněvadž je to cesta nesmrtelných.

západ

Co se ale stane, když člověk v hněvu odvrhne tuto cestu, jež se mu sama nabízí a obrátí se zpět? Obrátí svou tvář k západu. Západ bychom analogií k východu mohli nazvat branou podsvětí, podzemí, kam se slunce a s ním i veškerý život ukrývá po dokonání jednoho svého oběhu. Obrátit se k západu tedy znamená obrácení se vstříc zániku a smrti, vstříc říši mrtvých. Takový čin především znamená rezignaci na dětský zdroj blaženosti, ale díky němu objevuje člověk druhý pól své existence, a tak díky tomuto obrácení získává svůj první rozměr – čas, časnost a smrtelnost. A právě toto kacířské obrácení se na západ, k místu, kde se vše to pozitivní, co člověku skýtá slunce, neguje a obrací v prach, kde den ústí v noc a život v smrt, překročení pradávného zákona otců a vyhnání z ráje vytváří člověku zcela nový životní prostor. Prostor mezi životem a smrtí, prostor, v němž už člověk nikdy nepředběhne svůj čas, v němž ho bude stále předcházet nebo následovat jeho stín až do té doby, dokud sám nespočine v říši mrtvých na západě. Cesta na západ je cestou osudu, cestou toho co musí být naplněno a bude naplněno. Je to cesta hrdinů, cesta tragická, ale také cesta lidské budoucnosti. Je to také cesta dobyvatelů, pionýrů a průkopníků. Jak mnoho invazí, od známého "stěhování národů", přes expanzi mongolskou a tureckou, až po dobývání Ameriky, na severní polokouli směřovalo z východu na západ. Jako by lidé na západě vždy hodlali dobýt nějakého cíle, nalézt spočinutí a založit specificky lidskou, politickou, "říši blaha". Blaha časného a pomíjivého, přesto nějak věčného, asi na způsob fénixe, jenž sám sebe znovu a znovu ohněm stravuje a opětovně znovukonstituuje. Fascinace západem na sebe často brávala podobu touhy po báječném bohatství, ale také tajemství, mýtických hrdinů s temným koncem, sledujících svou hrdinskou cestu až do naprostého zmaru. Jde o fascinaci lidským osudem, jenž musí být naplněn i za cenu smrtelnosti a jenž dochází naplnění právě smrtí.

jih

Pravým protipólem tohoto směřování, směrem, který nedbá příliš o minulost ani o budoucnost, ale který se zaobírá cele přítomností, je to, co bychom mohli nazvat "cestou na jih". Co nám tato strana světa intuitivně říká? "Na jih" jezdí lidé, aby "něco zažili". Ubíráme-li se "na jih", jdeme především za vlastní zkušeností, jdeme za svými zážitky. Mohli bychom ovšem také říci, že jdeme

za sluncem a tedy, že to, co je podstatou našich zážitků, leží koneckonců také mimo nás. My ale veškerým svým úsilím si je snažíme přiblížit, přivlastnit, sami se mu připodobnit. My, lidé, jsme šťastnější než slunečnice, které ve své touze po slunci ho mohou sledovat jen svou tváří, my se můžeme skutečně za sluncem vydat. Vydáváme se za ním hned, teď v tento okamžik. Není třeba čekat na žádný budoucí, ani se ohlížet po nějakém minulém. Tato cesta je cestou do přítomnosti. Ale jednomu nás může obraz slunečnice přece jen naučit. Slunce bude vždy silnější než my, vždy aktivnější. Na jeho paprsky budeme vždy čekat a přijímat je nakonec pasivně. Paprsky slunce cítíme, ale nevidíme. Tento směr tedy také znamená silné zapojení cítu na naší duchovní cestě. Na této cestě nemusíme často znát ani důvod, ani účel svého určitého jednání, ale musíme vždy cítit, že je správné. Lidé, kteří se vydávají na tuto cestu se orientují především citem.

sever

Možná je ale i cesta naprosto opačná: pryč od veškeré zkušenosti, od tělesných zážitků; cesta zpochybnující vše přítomné a tělesné jako pomíjivé a tudíž klamavé. Cesta "saturnských vlastností": odhmotnění, pochybování a spekulace. Má mnoho podob. Jednou z nich je tělesná askese: Odpírání si požitků i zážitků, setrávání na témže místě, mnišská askese "klasického" typu. Jiná její podoba je intelektuální - důraz na racionalitu, pročištěné myšlení, metodické pochybování. Je to také cesta přísné, nestranné vědy. Obě mají společné jakési popření sebe, relativizaci vlastní subjektivity a jisté odsunutí vlastní osobnosti do nevýznamnosti. Cíl této cesty je velmi "severně" mlhavý, není jasno, zdali k němu vůbec dospějeme, ba zdali vůbec nějaký existuje. Velká část této cesty může mít i podobu bloudění, úzkostí a pochyb. Tím, co se může vyjevit v průběhu této cesty, je jakási tichá krása. Ale tato "polární záře" se může a nemusí objevit. Zpravidla na této cestě potkáváme mnohem více ošklivosti a protivenství. Tato cesta je vskutku cestou do temnot. - Ne do temnot minulosti, ani do temnot budoucnosti: Do temnot mimo veškeren čas.

intermezzo 1: O překročení pólu

Nyní je čas zastavit se a přehlédnout cesty, jež se nám otevřely. Jmenovitě se chceme zabývat tím, co se stane, jestliže si nějakou cestu zvolíme a půjdeme po ní dostatečně dlouho. Lidstvu poměrně dlouho trvalo, než získalo tuto zkušenost (dá se jí nabýt jen cestou skutečně velmi dlouhou anebo vzdálením se od zemského povrchu, což však bylo privilegium lidem dlouhou dobu nedostupné): Dospíváme totiž k pozoruhodnému poznatku, že dvě ze zmíněných cest jsou nekonečné a dvě konečné! Proto byli zklamáni všichni ti, kteří se vydali na východ, hledající nějakou bájnou říši, ráj, pravý počátek světa a lidstva, ti, kdo toužili vyřešit své duchovní puzení jednou provždy, tím nejpřímočařejším a definitivním způsobem. Podobně tak ti, kteří se vypravili na konec světa ho nemhli dosáhnout. Mýlí se apokalyptičtí hlasatelé zkázy světa, k níž dojde příští úterý. Kdo touží vidět konec světa a vypraví se za ním, zažije zklamání.

(Někdy při tom objeví Ameriku.) Úsilí dospět k samému počátku i ke konci všech věcí je naprosto legitimní ale zároveň zcela nerealizovatelné. Nakonec dovede člověka do kruhu. Ovšem samo objevení této "kruhovosti" světa (skutečnosti) je natolik zajímavé a významné, že člověka posouvá zcela jinam, do jiné dimenze. Není možno dospět k absolutnímu počátku ani k absolutnímu konci, ale v jistém smyslu je možno tento počátek i konec překročit.

Situace je jednodušší u oné druhé dvojice směrů. Absolutního jihu i absolutního severu je možné dosáhnout. Tyto body tvoří póly naší skutečnosti, světa v němž žijeme. Použijeme-li zde časovou symboliku, lépe nám vychází srovnání s přítomností. Okamžiku absolutního teď je možné, aspoň teoreticky, dosáhnout. Zpřesňováním měření, dělením intervalů, aproximací, nebo koncentrací pozornosti a vědomí. Každý pohyb mimo tento okamžik je pak pohybem jinam, pohybem do neurčitosti. Póly jsou nejlépe definovanými body na zemském povrchu a jejich určení je velmi snadné. Kdo si nevzpomíná na scénu z Dvacet tisíc mil pod mořem připomínám...: Na pólu se rok rovná dni a slunce tam vychází vždy v okamžik jarní rovnodennosti. Pól tedy také znamená absolutní dichotomii. (Nikdy neexistuje jen jeden pól, vždy jsou minimálně dva) Pól neznamena absolutno v nekonečnu, je dosažitelný. Absolutní je tím, co sám definuje; je maximem rozpětí čehosi, co mimo jím (a jeho příslušnými protipóly) vyměřenou oblast nemá smysl. Oblast "za pólem" tedy vlastně neexistuje. Pól se nedá překročit. Když ho překročíme, ve skutečnosti se už vracíme. Chceme-li ho skutečně překročit, musíme zrušit celou polaritu a dostat se tedy nějakým způsobem mimo ni. Jakmile to však uděláme, ztrácíme definici směru; nacházíme se někde, nemůžeme však říci, zda za nebo před, neboť celý směr chybí.

U směrů zeměpisné šířky máme tedy převrácenou situaci. Zde můžeme "absolutna" velmi dobře dosáhnout, nemůžeme je však překročit. A jaký to má vše význam? Zdá se, že s posledním jevem se často setkáváme u jednoho z nejrozšířenějších náboženství dneška: v moderní vědě. Věda je často schopna s absolutní přesností a jasností dosahovat svých stanovených, definovaných cílů. Jakmile jich však dosáhne, není už žádné cesty dál, jen cesty zpět. Aby bylo možno nastoupit nějakou jinou cestu, je k tomu nutno zpochybnit celý systém, jež v daném klimaxu právě ukončil svůj vývoj. Potřebujeme změnu paradigmatu, "jump out of the system". Non plus ultra to platí i pro metodickou skepsi. Musíme nejdříve zpochybnit své pochybování, abychom se dostali dále. Wittgenstein připojil na závěr svého *Traktátu* onu přeslavnou větu "O čem není možné mluvit (rozuměj: podle výše uvedených pravidel) je nutné mlčet." Z logického hlediska to je tautologie. Ano, tak zůstaneme uvnitř systému, právi jeho nárokům, byť u vědomí něčeho ho překračujícího. Změníme-li však větu na "O čem není možné mluvit, je nutné mluvit.", dostáváme paradox. Paradox nás ovšem nese dále. Freud zapřísahal Junga, aby veškeré psychické jevy vysvětloval v dimenzích egoismu a libida. Co by se (ne)stalo, kdyby ho byl Jung uposlechl?

vzhůru

Toto jsou cesty, jichž se dopřává člověku v těle na zemi. Poslední věty předchozího odstavce nás ale přímo vybízejí, hledat ještě jiné cesty. Jedna se nám okamžitě nabízí. Myslí člověk dokáže i to co přísluší v těle pouze ptákům, a to vznést se do výše a tak se mu naskýtá další směr – vzhůru. Tělesnou zkušenost spojenou se stoupáním vzhůru můžeme mít při stoupání na hory a rozhledny a v novější době také při letu letadlem. První dojem při takovém stoupání je, že se nám podstatně rozšíří obzor našeho vnímání. Dokážeme jakoby vnímat vše najednou. Je navíc podivuhodné, že rozšíření pozorovacích možností neodnímá našemu zraku, alespoň do jisté vzdálenosti, možnost přesného zaměření pohledu. Z výšky snadno vnímáme zvířata, budovy i lidi. Máme dobrý přehled o tom, kde se objektivně nalézají. Jediné, co se nám vytrácí, je možnost s nimi komunikovat. Nejen proto, že náš hlas nedolehne do větší vzdálenosti, ale především proto, že nevidíme nikomu do tváře. Lidé mohou totiž komunikovat, jen pokud jsou na stejné úrovni. Rozšíření obzoru je úchvatnou zkušeností, jež samozřejmě nepostrádá duchovní rozměr. Mohli bychom zde mluvit o cestě čistého, filosoficky kontemplativního poznání. Cesta vzhůru je také cestou za světlem a to světlem nezkaleným příměsí pozemskosti. Ve výši nejsme blíže světlu – to je totiž potenciálně všude, ač vyzařuje z jednoho zdroje – našeho mohutného slunce. Jenom jedna za druhou zde odpadají překážky související s pozemskostí. Je to v pravém smyslu světlo neskrytosti, *fós alétheias*. Výstupem do výše ho můžeme také zakoušet. V e je nám dáno, nic nám není skryto. Vše se nám dává naprosto objektivně, leží před námi. Nezávisí na nás, ale jen na zjevujícím světle pravdy. Jestliže jsme tedy v předchozích případech mohli sledovat, jak reaguje na orientaci jistým směrem duše, nyní máme zážitek, jenž můžeme nazvat vpravdě **duchovním**. Je to také zážitek ve vrcholném smyslu individuální. Na východ jih i západ se můžeme hnát coby smečka nájezdníků, lidských vlků, spojených jakoby v transu buď určitým cílem, nebo jen směrem. Na sever, do noci můžeme stále putovat jakožto parsifalovští poutníci za grálem; sice samostatně, ale přece spojení poutem jakéhosi mystického společenství, uvědomující si mlhavě, že právě volbou nemožného, nesmyslného a absurdního směru doplňujeme svatý kruh, neboť potom právě nám přísluší obsadit onen tajemný "záhubný stolec" (*siege perileux*) a tak zacelit trhlinu kruhového stolu. – Do výše stoupáme ale vždy jako jednotlivci. Jistě se tam můžeme setkat s jinými bytostmi, i lidského rodu, ale zde nám jde o vztah k celku lidství. A ten se při výstupu vzhůru nutně uvolní. Za zážitek ducha tedy platíme obtížnější komunikací na lidské úrovni. Vlnová délka instinktivního a citového přenosu od člověka k člověku je tím porušena. Jenom letmo chci zde také zmínit metaforiku pátého elementu, *quintae essentiae*, čili řeckého **aithéru**, jenž je, alespoň dle Zdeňka Neubauera¹, principem oddělenosti a zřetelnosti.

Objevíli jsme tedy, i když jsme to třeba nečekali, další, pátý směr pro naše směřování, směr nebývalý a vznešený, jenž má navíc tu přednost, že slučuje jakoby všechny předchozí v jedno a odhalíme-li jej, není nám již třeba usilovat o žádné jiné směřování. Zážitek ducha je vskutku fascinující a pohlcující. Dává také určitou, zcela zvláštní moc, ne v podobě síly, ale v podobě jakési

¹ Zdeněk Neubauer, "O přírodě a přirozenosti věcí", Praha

nezasažitelnosti a neuchopitelnosti. Je to známá věc, že lidé v nějakém smyslu duchovní, nebývají tak lehce vykořeleni událostmi tohoto světa, jakoby se jich týkaly méně, nebo vůbec. A nemusím mluvit o tom, jak provokující může být taková vlastnost v okolí zcela neduchovním, např. na vojně.

Cesta ducha bývala pro tyto své vlastnosti v minulosti považována také za velice nebezpečnou a vyhrazenou jen nemnohým. Vskutku nám na této cestě kromě vzdálení se svému lidskému okolí i cosi co C.G.Jung² nazývá *inflatio spiritus* a mohli bychom to zhruba popsat jako unešení sama sebou a svými novými možnostmi a schopnostmi, ztrátu komunikace s vlastní pozemskostí a vlastním lidstvem. Následky toho mohou být velmi tragické jak na úrovni osobnosti, tak na úrovni společenské.

intermezzo 2

Po této delší pasáži a přes tvrzení o specifičnosti této cesty musíme přiznat, že existuje jistá podobnost mezi zmíněným "severním" komplexem vlastností a tím, co označujeme jako "duchovní". Je i tradicí umisťovat ony "horní končiny" na sever. Na severu se nachází bájná hora Méru, Olymp je pro většinu Řeků severní horou. "Severní hora" je také horou, za níž zachází v noci slunce a tedy důvodem, proč není v noci vidět. Do dnešních dob se neměnně udržuje tradice, mít na všech mapách sever nahoře. (To ovšem platí pouze, máme-li mapu na stěně. Leží-li na stole, je ono "nahoře" pouze metaforou pro vzdálenější okraj, tedy směr "od sebe". Ale i tento směr dobře vyjadřuje, o co zde jde - o "objektivitu", nezúčastněnost, nezasaženost, nevztaženost k subjektu, ale obecnější.)

do hloubky

Po tom, co jsme právě uvedli o vznešeném pátém směru pohybu člověka se zdá nemožné cokoli dalšího dodat. Vždyť co by ještě bylo možné dodat všeobecnému pohledu ducha? Zkusme se ale, jako už vícekrát obrátit k jazyku a jeho metaforám. Když tak učiníme, zjistíme, že některé věci nazýváme vysokými, některé pak hlubokými. Většinou tím v obou případech míníme, že jde o věci nebývalé a výtečné, často intelektuálně náročné. Takové pozorování ovšem naši pochybnost, zdali ve svém důsledku nejde o totéž, jen prohloubí. Metafora "vysoký" a "hluboký" jsou skutečně do jisté míry záměnné, ale ne zcela. Nemáme "hluboké postavení" ani "vysokou příchyllost". Měli bychom se tedy zabývat i směrem, o němž vlastně ještě ani nevíme, zdali ho za směr vůbec můžeme považovat, směrem do hlubin.

Tento směr je nám povětšinou fyzicky zcela nepřístupný. Způsobuje to fakt, že většina toho, co je pod námi je hmotou pro nás fyzicky neprůstupnou, tvrdou. Tuto fatální překážku můžeme překonat buď tak, že s vynaložením velikého úsilí pronikneme touto tvrdou hmotou a vyhloubíme v ní dutiny, šachty, jámy, chodby apod., nebo ji můžeme poněkud obejít tím, že vyplujeme na moře a zkusíme zkoumat jeho hlubiny. Zážitky, kterých v takových hlubinách nabudeme, nám pak jednoznačně prozradí, že jde o něco naprosto jiného, než výstup do výšky. Obojí

má společné to, že jde o situace náročné, v jistém smyslu nepřirozené a, v případě výstupu někdy, u sestupu do hloubek vždy, velmi nebezpečné.

A jaké povahy je tedy zážitek hloubky. Za prvé vždy cítíme něco jako tlak, depresi, jež naše já velmi omezuje a jakoby koncentruje do velmi malých rozměrů. Cítíme se velmi malí a omezení. Je také omezena naše možnost pohybu a "rozletu". Zatímco při zážitku vysokosti se cítíme spojeni s celým světem, zde jsme jakoby celým světem zapomenuti, pohřbeni v hlubinách. Vzhledem k množství překážek, jež se staví v hlubinách světlu do cesty, obklopuje nás **temnota**. V ní jsme dokonale **skryti** před pohledem celého světa.

Avšak co nám může tento v pravém smyslu slova depresivní zážitek přinést? **Proč** se lidé vydávají do hlubin? Na tuto otázku se nedá snadno odpovědět? Snad bychom mohli říci, že společným jmenovatelem každé pouti do hlubin je snaha nalézt poklad. Ten může mít různou podobu a dobývá se také různými způsoby, ale vždy velmi obtížně a s velkým rizikem, často s nasazením života, neboť cesta do hlubin je opravdu velmi nebezpečná. Tak od pradávných dob putují lidé do nitra země pro vzácné kovy, později renesanční alchymisté budou hledat zlato v temnotách nevědění - o půlnoci v novoluní. Člověk nestačí žasnout, jak je možné, že se v depresivních temnotách hlubin, v temnotě bezčasí, která je pravým protipólem duchovního světelného světa, naleznou zázračné věci, jež může člověk vynést na povrch svého dne a třeba je i použít nebo směnit za jiné. Myslím, že se zde nalézáme blízko tajemství vynalézavé vědy (ne vědy "kontemplativní") a vůbec mnohé lidské tvořivosti. Nezapomínejme na tento "plutonský" kořen lidské aktivity tvořivosti, tedy hlavně na to, jak podivuhodně může "zlato" povstat z hniloby a šedivosti, jak se poklady nacházejí na cestě nejtemnějšího zoufalství.

Cesta do hlubin může mít ale ještě jeden rozměr. Můžeme ji chápat jako cestu k základům. Tato cesta má ale oproti "cestě ducha", popsané v předchozí části jednu velkou nevýhodu. Ze samé povahy věci "tam dole" vyplývá, že bude pro nás vždy partikulární, nikdy nedosáhne univerzality "cesty ducha". To je důvod proč historie potřebuje filosofii dějin, proč filosofie, která je především tázáním po základech, potřebuje nějakou teologii, nebo rámující mýtus, aby skutečně poskytovaly člověku do jisté míry celkový pohled na skutečnost.

intermezzo 3: párovost směrů

Třebaže jsem se snažil tomu vyhnout, vnímavý čtenář může v této chvíli nabýt dojmu, že se zde už některé myšlenky opakují. Je tomu tak, protože jsme zde uvedli tři párové dvojice směrů - fenoménů, kterým všem je společná jistá metafora a dají se k ní vztáhnout. (Což samozřejmě neznamená, že se na ni dají převést.) Je to metafora světlo/temno. Zcela jasně se nám vymezují tři směry "světlé" (východ, jih, vzhůru) a tři "temné" (západ, sever, dolů). Z toho také vyplývá, že jisté "světelné" charakteristiky budou vždy v uvedené trojici společné. Vyplývají z toho i určité aplikace. Když si například vzpomeneme, co jsme říkali o západu jako směru spojeném s budoucností, můžeme nahlédnout o jaký nesmysl jde, když nám někdo slibuje "světlé zítřky" ať už ve jménu jaké chce ideologie, neboť budoucnost lidem vždy byla, je a bude pouze **temná**.

střed

Zdá se nyní, že jsme naše téma vyčerpali. A nebo zde je ještě nějaký směr, který by se vymykal výše uvedené charakteristice, nebo vůbec nějaký směr, kterým bychom se mohli vydat? Ano. Je to zvláštní směr, protože vlastně není směrem, ale stará učení odjakživa považovala za velice významný fenomén "středu", majíce ho za jistý (a všem ostatním nadřazený) typ "směru". Takže: můžeme se vydat do středu? Neznamená to pouze, že budeme stát na místě?

V prostorových souřadnicích jistě ano, ale kdo si někdy vyzkoušel obtížnost soustředění se na určitý předmět, myšlenku, nebo úkol, nemluvě už o meditaci, třeba buddhistické, nebude tvrdit, že střed je něco, o co nemusíme usilovat, co se dává samo a přirozeně. Ano střed je zde a nikde jinde, ale abychom o něm věděli, abychom skutečnost středu dokázali zažít, je značný výkon vědomí. Znamená to především velmi bedlivou pozornost vůči předmětu na něj se soustřeďujeme, ale také vnímavost vůči tomu, jak je středem svého okolí, totiž jaké jsou nitky, které ho k jeho okolí poutají a činí středem. Když pojmem úkol najít střed takto, nebudeme s ním nikdy hotovi, neboť takových vztahů a vazeb je nekonečně mnoho. V této prapodivné skutečnosti středu se nám dává jako cesta poznat celý svět bez jediného pohybu a bez přemístění jediné věci, bez sebemenšího zásahu do univerza světa. Východní filosofie jsou obzvláště vnímavé vůči této cestě. Kolo Dharmy i cesta Tao mají ve svém základu podobný zážitek. Uvědomme si, že Čína se nazývá Říší Středu a že buddhistická morálka se nazývá střední cestou. Na západě se podobný zážitek odráží v alchymickém symbolu Kamene a (snad) v jistých podobách kabalistického sefirotického stromu. U primitivnějších náboženství pak bývá střed zakoušen v nějaké podobě *axis mundi*. (Pro křesťany třeba Jeruzalém nebo Řím.) To má potom tu výhodu, že cestu do středu je možno uskutečnit formou poutě na příslušná svatá místa - boží hrob, kaaba apod. Že například Řím býval v minulosti tak vnímán, prozrazuje například ono "Všechny cesty vedou do Říma." Z takového náboženského pojetí středu se ale můžeme poučit, že střed je jakýmsi průmětem božského na lidskou úroveň, místem, kde božství vstupuje do světa, aniž by ztratilo cokoli ze svého majestátu prvotního a nejvyššího. Z východního přístupu si zase můžeme vzít, že střed je vlastně všude, kde ho jsme ochotni nalézt. Střed je místem zhmotnění, koncentrace, krystalizace duchovního do konkrétního světa. Je místem inkarnace božství. Podle pozdních křesťanských mystiků (například Angela Silesia) se Bůh může zrodit v lidském srdci, dokonce se tak automaticky stane, nebude-li tomuto procesu z lidské strany bráněno. Přesto však je nutno podniknout jistou "cestu" a Boha ve svém srdci nalézt.

Cesta do středu může mít a i mívá charakter komplikovaného *hledání* i vytrvalého úsilí, přestože je tak nasnadě a vlastně nejpřirozenější daností. Však duchovní život, který nabízejí ony mystické směry křesťanství zmíněné na začátku, není nikterak snadný a obsahuje vždy veliké hledání a veliký prvek nejistoty. Vždy ale hledáme něco, co vlastně už známe. Hledáme vlastně potvrzení, evidenci identity, nějaké tajemné a definitivní "Já jsem", v němž se definitivně nalézáme uvnitř samého středu, v *centru securitatis*, nebo v Bohu samém.

osmý směr

Jestliže jsme obrátili pozornost dovnitř, do středu, k bytosti jednotlivce, musíme nyní ještě pozvednout zraky a přiznat závažnost i směru opačnému - tedy ven, mimo, pryč. Podobného směřování už jsme se lehce dotkli hovoříc o objektivitě, tedy o snaze zabránit, aby subjekt v daném okamžiku sledovanou věc nepatřičně ovlivňoval. Protože jsme ale veškeré cesty doposud sledovali, absolutně, až do extrémních podmínek, případně donekonečna, musíme si položit otázku, co je absolutním vně, nebo absolutním mimo. Pozor, musíme tady uvažovat o takovém vně a mimo, které už nemá vůbec žádný vztah ke svému původnímu středu (byť od něho snad kdysi vyšlo) a které ho anuluje a popírá. A tehdy odpovíme: Nic. Velké Nic, bez počátku a konce, nejvyšší hlubina, nejhlubší výšina, absolutní transcendence, život nebytí. Vzpomeneme si jistě na velkou soustavu buddhismu a jeho *nibbánu*, ale třeba také na *Ejn sóf* starých kabalistů a můžeme se zeptat, zdali s tímto tajuplným směřováním nemají něco společného různé gnóstické ogdoády. Vydat se tímto směrem je radikálním krokem na hranici lidských možností, navíc krokem, který prakticky ruší možnost návratu. Jestliže totiž škrtneme subjekt, střed, ke kterému se vztahovaly (třeba i nevědomky) veškeré předchozí cesty, nelze už žádnou cestu sledovat. Dostáváme se na bezcestí věčnosti, mimo osud, mimo čas, mimo samo lidství.

A co dál?

A co bude následovat dále? Jakou kličku použijeme teď, abychom mohli dále rozvíjet své úvahy? Už žádnou. Dospěli jsme na hranici lidských, i jen teoretických, možností. Není v této souvislosti bez zajímavosti, že psychologické průzkumy prokázaly, že maximální počet bodů, které je člověk schopen zrakem vnímat najednou, tj. bez počítání, jako kvalitu (ne kvantitu) je zhruba 7-8. U vyššího počtu už dochází k omylům podstatně častěji. Uzavřeme proto u tohoto **osmého směru** prozatím naše úvahy, neboť je náš předmět vyčerpán. Není ovšem vyloučeno, že jednou se lidskému duchu otevrou i jiné cesty a perspektivy, o nichž se nám dnes nezdá.